

AVAUKSIA

Pakkohaku toimii huonosti

Markku Vanttaja

Suomalaisten nuorten koulutususko on tunnetusti vahvaa. Suurin osa nuorista suorittaa peruskoulun jälkeen toisen asteen tutkinnon ja yhä useammat jatkavat opintojaan vielä yliopistoissa ja korkeakouluissa. Vain pieni osa ikäluokasta päättää koulunkäyntinsä oppivelvollisuuden suorittamiseen ja heidän koulutushaluttomuuttaan pidetään vakavana ongelmana. Toisen asteen koulutuksesta on käytännössä tullut osa oppivelvollisuutta, josta on vaikea kieltäytyä. (Järvinen & Vanttaja 2012.) Koulutuksen ja oppimisen tärkeyttä julistavien koulutuspoliittisten ohjelmien taustalla näyttääkin vaikuttavan kaksi toisilleen ristiriitaista periaatetta. Yhtäältä korostetaan oppimista oikeutena ja toisaalta velvollisuutena. Oppimisen oikeuden korostaminen merkitsee sitä, että yksilö voi itse määrittellä, mitkä asiat ovat hänen elämässään tärkeitä asioita, joihin oppiminen ja mielenkiinto kohdistuvat. Koulutusvelvollisuutta korostettaessa yksilön omat motiivit ja tarpeet saatetaan sitä vastoin helposti unohtaa, jolloin ihmisiin ei suhtauduta itsenäisinä kansalaisina, jotka asettavat omia päämääriä elämälleen. (Jokisaari 2004.)

Koulutusvelvollisuudesta esimerkkinä on niin sanottu pakkohaku, jonka mukaan ammatillista koulutusta vailla olevien nuorten on 25-vuotiaiksi asti työmarkkinaetuuksien menettämisen uhalla haettava yhteishaussa toisen asteen ammatilliseen koulutukseen tai korkeakouluun. Työmarkkinatuen piirissä olevia nuoria yhdistää siis se, että he eivät ole suorittaneet ammatillista tutkintoa, mutta muilta osin kyseessä on varsin heterogeeninen joukko nuoria, joiden taustat, elämänhistoria, nykyinen elämäntilanne sekä tulevaisuuden näkymät ja suunnitelmat voivat olla hyvin erilaisia. Samassa tilanteessa voivat periaatteessa olla vaikkapa peruskoulunsa keskeyttäneet ”kouluallergikot” tai ylioppilastutkinnon suorittaneet koulumenestyjät, jotka eivät syystä tai toisesta ole vielä suorittamassa jatko-opintoja tai sijoittuneet työelämään. Taustansa vuoksi nuorten suhtautumisessa koulutukseen ja työhön voi olla varsin suuriakin näkemyseroja. Silti heitä kohdellaan ikään kuin yhtenäisenä ryhmänä.

Syksyn yhteishaku tuottaa ongelmia

Työmarkkinatukioikeuden menettäminen hakuvelvoitteen laiminlyönnin vuoksi koskettaa varsin monia 18–24-vuotiaita nuoria. Vuonna 2009 noin 19 000 nuorta menetti oikeuden työttömyysaikaiseen työmarkkinatukeen, koska ei ollut noudattanut hakuvelvoitetta. Oikeus työmarkkinatukeen palautuu, kun henkilö on ollut työssä, työvoimapolitiisessa aikuiskoulutuksessa, työkokeilussa, työelämävalmennuksessa tai työharjoittelussa vähintään viisi kuukautta. Pakkohaulla pyritään nuorten aktivointiin, mutta tosiasiaa pakote ei tehoa etenkään kaikkein vaikeimmassa tilanteessa oleviin nuoriin. Käytännössä nuoret päätyvät työmarkkinatuen menettämisen myötä toimeentulotuen asiakkaiksi. (Aho & Pitkänen

& Vanttaja 2012.)

Tällä hetkellä koulutukseen hakeutumisvelvoitteeseen liittyy joustamattomia ja tarkkoja sääntöjä, jotka rajaavat liikaa nuorten valinnanmahdollisuuksia hakukohteiden määrän ja oppilaitostyyppin suhteen. Jos nuori ei ole onnistunut saamaan opiskelupaikkaa kevään yhteishaussa, hänen on työmarkkinatuen säilyttääkseen osallistuttava myös syksyn yhteishakuun. Syksyn yhteishaun pakollisuus tulee monelle nuorelle yllätyksenä ja lisäksi ongelmia aiheuttaa erityisesti se, että valittavana on huomattavasti vähemmän koulutusvaihtoehtoja kuin kevään yhteishaussa. Kouluttautumiselvoitteen piirissä oleville nuorille tehtyyn verkkokyselyyn vastanneista suurin osa (71 %) katsoi kevään yhteishaussa olleen riittävästi heitä kiinnostavia koulutusvaihtoehtoja. Syksyn yhteishaun tarjontaan oli sen sijaan tyytyväisiä vain noin kolmannes (35 %) vastaajista. Vaihtoehtojen niukkuuden seurauksena monet joutuvat hakemaan koulutusaloille, jotka eivät heitä kiinnosta ja joille he eivät tunne soveltuvansa.

Joutuessaan valintatilanteeseen, jossa ei ole edes tarjolla sopivia vaihtoehtoja, huomattava osa nuorista pyrkii taktikoimaan ja turvaamaan työmarkkinatukioikeutensa hakeutumalla oppilaitoksiin, joihin pääseminen on tiukan karsinnan vuoksi heille hyvin epätodennäköistä. Verkkokyselyyn vastanneista lähes kolmannes (29 %) oli tietoisesti hakenut kevään yhteishaussa koulutukseen, johon pääsemiseksi hänellä ei ollut riittävästi pisteitä. (Aho & Pitkänen & Vanttaja 2012.) Vihreiden nuoriso- ja opiskelijajärjestö ViNO on käynnistänyt jopa provokatiivisen kampanjan yllyttääkseen nuoria hakeutumaan tiukan seulan oppilaitoksiin. Opiskelupaikan välttelyn helpottamiseksi järjestö on listannut kymmenen ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmaa, joihin on erityisen vaikea päästä. Järjestö pitää pahimpana epäkohtana sitä, että yliopistoon pyrkivätkin velvoitetaan hakemaan ammattikorkeakouluihin, mikä helposti johtaa virheellisiin valintoihin ja ammattikorkeakoulujen suosituilla aloilla estää motivoituneempien hakijoiden pääsyn edes pääsykokeisiin. (ViNO 2012.)

Turhat koulutushaut aiheuttavat ylimääräistä työtä ja kustannuksia koulutusta järjestäville oppilaitoksille, koska ne joutuvat järjestämään pääsykokeita ja testejä myös sellaisille opiskelijoille, jotka eivät ole vakavissaan hakemassa alalle. Lisäksi pakkohakukäytännön ylläpito ja valvonta vaatii huomattavia resursseja, jotka olisi tarkoituksenmukaisempaa suunnata esimerkiksi nuorten ohjauksen ja palvelujen parantamiseen. Sekä nuorilta, oppilaitoksilta että työvoimaviranomaisilta saadun palautteen perusteella kouluttautumiselvoitetta olisi syytä lieventää huomattavasti ja muuttaa nuoren yksilöllisen tilanteen paremmin huomioivaksi. (Ks. Aho & Pitkänen & Vanttaja 2012.)

Työttömyys houkuttelee harvoja

Nykyiseen pakkohakukäytäntöön päädyttiin aikoinaan 1990-luvun laman seurauksena kasvaneen nuorisotyöttömyyden myötä. Nuorisotyöttömyyden arveltiin aiheuttavan ongelmia nuoruudesta aikuisuuteen siirtymisessä. Lähtökohtana oli ajatus siitä, että koulutukseen osallistuminen on nuorelle aina työttömyyttä parempi vaihtoehto. (Aho & Vehviläinen 1997.) Merkittävin syy nuorten työttömyyteen ei kuitenkaan ole heikko koulutus tai työmotivaation puute, kuten usein kuulee väitettävän. Väestön koulutustason noususta huolimatta työttömyys ei ole vähentynyt. Työtön voi koulutuksen avulla parantaa omaa asemaansa suhteessa muihin työttömiin, mutta varsinaiseen ongelmaan eli työn puutteeseen koulutus ei juuri auta. Niin kauan kuin työpaikkoja on vähemmän kuin työntekijöitä, joutuu osa väestöstä tyytymään työttömän osaan. Työttömyysongelman juuret ovat työelämän rakenteellisissa muutoksissa. Teknologian kehityksestä ja automatisoinnista johtuva työvoiman

supistaminen sekä globalisaatiokehityksen myötä kiihtynyt työtehtävien siirtyminen halvemman työvoiman maihin ovat länsimaissa keskeisiä työn puutetta selittäviä tekijöitä. Tämä seikka on kaikkien tiedossa, mutta silti työttömyyden syitä etsitään edelleenkin lähinnä työttömien henkilökohtaisista ominaisuuksista, kuten vähäisestä koulutuksesta ja taitojen tai työmotivaation puutteesta.

Työasenteita koskeviin tutkimustuloksiin nähden huoli työhaluttomuuden ja työtä vie-roksuvan elämäntavan yleistymisestä on saanut suhteettoman paljon huomiota mediassa. Nuorten asenteita työtä ja koulutusta kohtaan on selvitetty säännöllisesti 1990-luvun puoli-välistä saakka ja tutkimusten mukaan asenteet ovat pysyneet yllättävän muuttumattomina vuodesta toiseen. Valtaosa nuorista arvostaa koulutusta ja työtä. Enemmistö nuorista ottaisi mieluummin tilapäistäkin työtä kuin eläisi työttömyyskorvauksella, vaikka käteen jäävä tulo olisi yhtä suuri. (Myllyniemi 2009, 106.) Vaikka yleisesti ottaen työn arvostuksen suh-teen ei ole tapahtunut pelättyä muutosta, asettavat nykynuoret silti aiempaa suurempia vaa-timuksia työn laadulle ja sisällölle. Eräs keskeinen koulutuspoliittinen ongelma on se, että nuoria ei tunnu kiinnostavan ammatit ja alat, joiden uskotaan lähivuosina kärsivän työvoi-mapulasta. Kiinnostus kohdistuu sen sijaan aloille, joilla on jo nyt ylitarjontaa työntekijöis-tä. Esimerkiksi siivousalan koulutukseen on ollut vaikea löytää riittävästi hakijoita. Kiin-nostuksen puute johtuu osin siitä, että työvoimapulasta kärsivien alojen palkkataso on matala samanaikaisesti kun niiden työehdoissa ja -oloissakin voi olla toivomisen varaa.

Nuorten vaatimuksilla työn suhteen voi olla parhaassa tapauksessa myönteisiä seurauk-sia, jos niiden pohjalta ryhdytään kohentamaan työurien pidentämisenkin kannalta ratkaise-via seikkoja kuten työoloja ja viihtyvyyttä. Toisaalta on muistettava, että nuorten näkemyk-set eri ammateista eivät välttämättä perustu faktatietoon tai kokemukseen. Enemminkin kysymys on siitä, millainen mielikuva heillä on eri ammateista. Mielikuvat puolestaan muotoutuvat usein median välityksellä ja oppilaitoksetkin ovat koulutusohjelmiaan kaupa-tessaan alkaneet hyödyntää mainostoimistojen palveluja ja mielikuvamarkkinointia. Nuor-ten houkuttelu mielikuvamainonnan keinoin heikot uranäkymät tarjoaville koulutusaloille on lyhytnäköistä ja kallista puuhaa. Sen vuoksi viime aikoina onkin alettu yhä enemmän vaatia oppilaitosten ottavan vastuuta myös opiskelijoiden työllistymisestä.

Työministeri on peräänkuuluttanut valtiovallan, yritysmailman ja työmarkkinajärjestö-jen laajaa yhteistyötä, jotta ensimmäisen työpaikan saamisen kynnystä voitaisiin madaltaa. Erityisen tärkeää hänen mielestään on löytää uusia keinoja, joilla helpotettaisiin pienyritys-ten mahdollisuuksia työllistää nuoria. Yrittäjät eivät ole nähneet mielekkäänä maksaa ammattitaitoa ja työkokemusta vaille olevalle nuorelle selvästi työpanosta parempaa palk-kaa, ja sen vuoksi yhtenä keinona on jo kokeiltu työttömän nuoren palkkaavalle työnanta-jalle maksettavaa palkkatukea. Korkeiden palkkakustannusten lisäksi toisena nuorten työl-listämistä vaikeuttavana ongelmana yrittäjät ovat pitäneet byrokraattista järjestelmää. Suo-men Yrittäjien puheenjohtajan mukaan tällä hetkellä tilanne on se, että nimenomaan vai-keimmassa työmarkkina-asemassa olevien työhönotto on tehty yritykselle paljon tavan-omaista monimutkaisemmaksi. (Ihalainen 2012; Simolinna 2012.)

Nuorten työttömyyden nujertamiseksi on esitetty myös mahdollisuutta maksaa nuorille työehtosopimuksien määräyksiä alhaisempaa palkkaa. Vastaava menettelytapa oli käytössä 1990-luvulla, mutta kokemukset osoittivat jo tuolloin, ettei palkkojen alentamisella ollut työllistävää vaikutusta. Nuorisoasiain neuvottelukunnan mielestä alepalkkoilla lisättäisiin ainoastaan eri väestöryhmien välistä eriarvoisuutta ja nuorten taloudellista ahdinkoa. Mata-la palkkataso yhdistettynä nuorille yleisiin pätkätöihin pitkittäisi entisestään nuorten itse-näistymistä ja perheen perustamista. (Nuora 2012.) Korkeaan nuorisotyöttömyyteen voi olla yhteydessä sekin, että palkattoman työharjoittelun tekeminen on lisääntynyt 1990-lu-

vun lopulla toteutetun toisen asteen ammatillisen koulutuksen uudistuksen jälkeen. Tälläkin hetkellä tuhannet ammattiin opiskelevat nuoret suorittavat opintoihinsa kuuluvaa työharjoittelua tekemällä palkatonta työtä yrityksissä. Vastaavanlaista halpatyövoimaa valuu jatkuvana virtana työmarkkinoille myös työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen kautta. Miksi yritykset palkkaisivat työttömiä nuoria, jos tarjolla on ilmaista työvoimaa tai ainakin joustavaa ja edullista opiskelijatyövoimaa?

Vaikka nuorten tukityöllistäminen ja koulutukseen ohjaaminen ovat kannatettavia tavoitteita, ei nuorten syrjäytymisen ongelmaa pelkästään niillä keinoilla ratkaista. Osa koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista nuorista on huomattavasti suuremman avun tarpeessa, mutta he eivät välttämättä osaa itse sitä hakea. Sosiaalisesta elämästä eristäytyneisiin, masentuneisiin ja internetin virtuaalimaailman koukkuun jääneisiin nuoriin eivät perinteiset aktivointitoimet tehoa. Hallitus onkin luvannut ottaa etsivän nuorisotyön keinot entistä laajempaan käyttöön. Lisäksi se on sitoutunut toteuttamaan syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseksi ja vähentämiseksi nuorten yhteiskuntatakuun, joka on tarkoitus toteuttaa vuoden 2013 alusta. Sen mukaan jokaiselle alle 25-vuotiaalle nuorelle ja alle 30-vuotiaalle vastavalmistuneelle tarjotaan työ-, harjoittelu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikka viimeistään kolmen kuukauden kuluttua työttömäksi joutumisesta. Nähtäväksi jää, muistaako hallitus noudattaa lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmaan (OKM 2012) kirjattua periaatetta, jonka mukaan: ”Yhteiskuntatakuuta suunniteltaessa ja toteutettaessa on kuitenkin estettävä nuorison käyttö ilmaistyyövoimana sekä koulutus- tai työpaikan pakkovalinnat. Tarjotusta paikasta on oltava mahdollisuus myös kieltäytyä.” Ainakaan toistaiseksi kyseistä periaatetta ei ole noudatettu.

Lähteet

- Aho, Simo & Pitkänen, Sari & Vanttaja, Markku 2012. Nuorten työmarkkinatukioikeus ja koulutukseen hakeutuminen. Työmarkkinatuen saamisen edellytyksenä olevan koulutautumisvelvoitteen arviointitutkimus. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys 3/2012.
- Aho, Simo & Vehviläinen, Jukka 1997. Keppi ja porokana. Tutkimus alle 20-vuotiaita aktiivovan työvoimapolitiittisen uudistuksen vaikutuksista ja koulutuksen ulkopuolelle jäävistä nuorista. Helsinki: ESR-julkaisut 3/97.
- Ihalainen, Lauri 2012. Yhteiskuntatakuu vaatii kansallisia talkoita. Helsingin Sanomat 3.3.2012
- Jokisaari, Olli-Jukka 2004. Elinikäinen oppiminen – häpeä ja menetetty vapaus. Aikuiskasvatus 24 (1), 4–16.
- Järvinen, Tero & Vanttaja, Markku 2012. The Consequences of Dropout – a Longitudinal Study on the Later Life Courses of Finnish Early School Leavers. Teoksessa Kivirauma, Joel & Jauhiainen, Arto & Seppänen, Piia & Kaunisto, Tuuli (toim.), Koulutuksen yhteiskunnallinen ymmärrys. Social Perspectives on Education. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 59.
- Myllyniemi, Sami 2009. Taidekohtia. Nuorisobarometri 2009. Nuorisotutkimusverkosto /nuorisotutkimusseura, julkaisuja 97. Helsinki: Yliopistopaino.
- Nuora 2012. Nuorten yhteiskuntatakuu toteutettava. Nuorisoasiain neuvottelukunnan tiedotteet ja kannanotot. [www-lähde]. < http://www.minedu.fi/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta > (Luettu 28.5.2012).
- OKM 2012. Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelma 2012–2015. Helsinki: Opetus- ja

kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:6.

Simolinna, Mikko 2012. Paperisota ei kannusta oppisopimuksiin. Helsingin Sanomat 29.2.2012.

ViNO 2012. Vihreät nuoret opiskelijat: Nuori, hae näihin kohteisiin jos et halua tulla valituksi! Kannanotto 5.3.2012. [www-lähde]. < <http://www.vino.fi/> > (Luettu 28.5.2012).

KT Markku Vanntaja toimii erikoistutkijana Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella.